

*A.Dadaşova. Tarixi roman janrı və Valter Skott
// Əlyazmalar yanmır, 2023, №1 (16), s.93-99.*

UOT: 82-09; 821.111(411)

Arzu Dadaşova
*AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqişnaslıq İnstitutu
Bakı ş., H.Cavid pr. 115
e-mail: d.arzu@bk.ru*

TARIXİ ROMAN JANRI VƏ VALTER SKOTT

Xülasə

Tarixi roman roman janrının ən çox mübahisə doğuran janrlarında biridir. Buna görə də tədqiqat işində ilk olaraq dünya ədəbiyyatında tarixi romanın nə zaman və hansı şərtlər altında yaranması araşdırılmışdır. Kökləri antik dövrə qədər uzanan tarix roman əlaqəsinə nəzər salınmış, XIX əsrə qədər yazılmış tarixi mövzulu əsərlərin tarixi roman hesab olunub olunmaması üzərində durulmuşdur. Valter Skot qədər yazılan əsərlərin sadəcə kostyum və mövzularına görə tarixi olduğu göstərilmişdir. Növbəti mərhələdə ilk tarixi romanın müəllifi olan Valter Skotun həyat və yaradıcılığı araşdırılmış, bunun ardınca isə ilk tarixi roman olan "Ueverli" haqqında məlumat verilmişdir. Bundan başqa tədqiqat işində V.Skotun tarixi roman janrına gətirdiyi yeniliklər və onun dünya ədəbiyyatına təsiri də araşdırılmışdır. İşə qısa nəticə ilə yekun vurulmuşdur.

Açar sözlər: tarixi roman, Valter Skott, dünya ədəbiyyatı, Şotland

Giriş

Roman janrının ən çox mübahisə doğuran növlərindən biri də tarixi romanlardır. Alman yazıçısı Alfred Döblinin deyimi ilə desək "Tarixi roman hər şeydən əvvəl romandır, tarix deyil". [4, s.13] Özü də tarixçi olan Döblin tarixi romanda roman xüsusiyyətlərinin ön planda olduğunu vurğulayır. Onun bu sözləri bizə tarixi romanın roman janrı daxilində öyrənilməli və qavranılmalı olduğunu göstərir. Bəzi avropalı tədqiqatçılar isə düşünürdülər ki, tarixi roman, romandan ayrı müstəqil bir janr olaraq qəbul edilməlidir. [1, s.17]

Tarix bugünlə keçmiş arasında bir dialoqdur. Keçmişin var olması üçün hər zaman tarixçiyə ehtiyac vardır. Bütün tarixi materiallar tarixçinin söyləri nəticəsində oxuyucuya çatdırılır. Tarixçi əvvəlcə əldə etdiyi materiallardan seçim edir, sonra da dünya görüşünə görə onları şərh edir. Yazıçı isə tarixçinin əldə etdiyi materialları alır, sonra onu öz təxəyyülünə uyğun formada süjet əlavə edərək insanlara təqdim edir.

Tarixi roman və Valter Skot

Tarixi roman hər hansı bir dövrü və ya hadisəni gerçəyə yaxın amma ədəbi estetik formada əks etdirən roman növüdür. [4, s.15] Tarixi romanın yaranmasını şərtləndirən bir sıra ictimai-siyasi, fəlsəfi amillər vardır ki, bunlardan ən vacibi Fransız inqilabı və romantizm ədəbi cərəyanıdır.

Bildiyimiz kimi XIX əsr Avropa tarixində güclü dəyişikliklərin baş verdiyi dövr olaraq yadda qalmışdır. Fransız inqilabı Napoleon müharibələri millətçilik ideyalarının bütün Avropaya yayılmasına səbəb olmuşdur. 1789-1814-cü illərdə Avropanın hər bir ölkəsi bu və ya digər şəkildə müəyyən dəyişikliyə məruz qalmışdır. Napoleonun işğallarından cana gələn xalqlar müstəqillik uğrunda mübarizəyə qalxırlar. İnqilabın təsiri ilə bütün Avropaya yayılan millətçilik fikri ilə bir çox imperiyalar süqut etmiş, milli dövlətlər qurulmuşdur. Bu da millətlərin milli tarixlərinə qayıtması, milli mədəniyyətlərini məhz burada axtarması ilə başlamışdır.

Tarixi romanın yaranmasına təsir edən amillərdən ən mühümü isə XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Fransadan bütün Avropaya yayılaraq ədəbiyyatdan fəlsəfəyə bütün sahələrdə təsirli olmuş romantizm ədəbi cərəyanıdır.

Dünyada romantizm ədəbi cərəyanının yaranması və təsirinin artması ilə tarixi ədəbi əsərlər üçün obyektə çevrildi. Romantizm Fransız inqilabının yaydığı millətçilik ideyaları ilə yaranan, sənətdə sərhədləri yox etməyi qarşısına məqsəd qoyan ədəbi cərəyanıdır.

Romantiklər yaşadıkları dövrün eynəkçiliklərindən, sıxıcı reallıqlarından kimsəsiz, uzaq yerlərə, xəyali məkanlara, tarixin möhtəşəm dərinliklərinə sığınmışlar. Tarixin parlaq dövrlərinə yönəlmə reallıqdan uzaqlaşma yollarından biri idi. Avropada imperiyaların dağılmasından sonra millətlər dastanlardan, əfsanələrdən, miflərdən, dini hekayələrdən bəhrələnərək milli mədəniyyət və şəxsiyyət məfhumunun fikri və ədəbi nümunəsi olan romanlar yaratmışlar.

Romanın tarixlə tanışlığı bizi ta Antik Yunan dövrünə qədər aparır. Lakin antik dövrdə yaranmış, yunan mifologiyasından bəhs edən Homerin "İlliada və Odissey" dastanları, Virgilin "Aeneid" dastanı nəzmlə yazılmışdır. Bu əsərlər yunan mifologiyasının əks olunduğu əsərlərdir. Bu nümunələrdə əfsanəvi motivlərlə yanaşı, Yunan və Roma cəmiyyətinin həyat tərzinə aid izlərlə də qarşılaşmaq mümkündür. Decameron hekayələri, Dədəqorqud dastanı, Mın Bir Gecə nağılları kimi nümunələrdə isə tarixi əfsanə ilə reallığın iç-içə olduğu nümunələr kimi ortaya çıxmışdır. Orta əsrlərdə Fransada yaranmış cəngavər romanları da nəzmlə yazılmışdır. Bəzi tədqiqatçılar tarixi romanın köklərini dastan əfsanə, cəngavərlik hekayələri kimi nümunələrə bağlamağa çalışsalar da, T.Göğəbakan isə bunun tam əksinə romanla tarix arasındakı əlaqənin ortaya çıxması baxımından önəmli olan bu ilk nümunələrin modern tarixi romanın formalaşmasında heç bir dəyərə sahib olmadığını düşünür. [4, s.14] Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tarixi mövzudan bəhs edən əsərlərin hamısını tarixi roman adlandıra bilmərik. Bu kimi nümunələr sadəcə tarixi romanın formalaşmasında yardımçı qüvvə kimi çıxış etmişlər.

Macar tədqiqatçı G.Lukas qeyd edir ki, ilk tarixi romanın yazılması Napoleonun məğlubiyyəti illərinə təsadüf edir. Sözsüz ki, XVII və XVIII əsrlərdə də tarixi mövzuda yazılmış əsərlərə rast gəlmək mümkündür. Hətta bəziləri orta əsr əfsanə və hekayələrini tarixi romanın müjdəçisi olaraq qiymətləndirə bilər. Lukas isə hətta XVIII əsrin məşhur ədəbi nümunələrindən biri sayılan H.Valpolun "Castle of Otronto" (Otranto Sarayı) adlı əsərini də tarixi roman hesab etmir, onun fikrinə görə XIX əsrin əvvəllərinə qədər yazılan romanlarda tarix sadəcə dekor olaraq istifadə edilmişdir. O, yazıçının tarixi sadəcə kostyum olaraq istifadə etməkdən başqa heç bir iş görmədiyini qeyd edir. [3, s.21-22]

G.Lukas V. Skotdan əvvəl yazılmış tarixi mövzulu romanların heç birini tarixi roman hesab etmir və qeyd edir ki, Skotdan əvvəlki romanlarda tarixi ünsür əksikdi. [4, s.14] Nə obrazların psixoloji vəziyyəti nə də, buradakı adətlər bugünkü tarixi roman anlayışı ilə örtüşmür.

Şotland əsilli ingilis yazıçısı Valter Skott 1814-cü ildə yazdığı Vaverley ("Ueverli") əsəri ilə tarixi roman janrının əsasını qoymuşdur. V.Skott da bu burjua sinfinin nümayəndəsi kimi romanlarında burjua sinfinin tarixi hadisələrə olan münasibətini əks etdirmişdir. XIX əsrdə yaranan tarixi roman məhz ən parlaq dövrünü də XIX əsrdə yaşamışdır.

Valter Skott

V.Skott həm tarixi romanın qurucusu, həm də onun təməllərinin qoyucusudur. Edinburqda doğulan Skott Şotlandiyanın keçmişinə dərin bir sevgi ilə bağlı idi. Hələ kiçik yaşlarından yazıçı bu bölgənin şifahi yaradıcılığını, qədim şotland mahnı və balladalarını bir yerdə cəmləməyi

qarşısına məqsəd qoymuş, topladığı xalq nəğmələri əsasında 1802-ci ildə üç cildə ibarət "Şotlandiya xalq nəğmələri" adlı kitabını nəşr etdirir. Yaradıcılığa şeirlə başlayan Skott 1813-cü ildən sonra roman yazmağa başlayır. Beləliklə poeziyanı yarıda qoyan Skott romanlar yazmağa başlayır. V.Skott otuzdan çox roman və povestin müəllifidir. Romanlarını gizli imzalarla dərc etdirmişdir. Yazıçı öz müəllifliyini yalnız 1829-cu ildə, əsərlərinin tam külliyyatını nəşr etdirərkən açıq elan etmişdir.

Yazıçı 1814-cü ildə yazdığı Vaverley ("Ueverli") romanında şotlandlara aid əfsanə və xalq hekayələrini toplayaraq tarixi materiallarla birləşdirərək roman halına gətirmişdir. Roman 1745-ci ildə Şotland tarixində baş vermiş Yakobin üsyanından bəhs edir. V.Skotun digər tarixi romanları isə bunlardır: "Qay Mannering" (1815), "Antikvar" (1816), "Puritanlar" (1816), "Rob Roy" (1817) "Ayvenqo" (1819), "Monastır" (1820), "Rahib" (1820), "Kenilvort" (1820), "Vudstok" (1826) "Kventin Dorvard", "Talisman".

İlk tarixi roman "Ueverli"

Dövrünün ən məşhur əsərlərindən sayılan "Ueverli" romanı 1814-cü il 7 iyulda imzasız və çox az sayda satışa çıxarıldı. Skotun siyasi rəqiblərindən olan Henri Kokbernin də dediyi kimi o dövrdə heç bir əsər "Ueverli" kimi maraqla oxunmamışdır. [2, s.14]

Kitab qısa bir zamanda oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Skott əsərin bir nüsxəsini Edinburqdan İngiltərədəki dostuna göndərir və qeyd edir ki, yeni nəşr olunan bu əsər burada böyük marağa səbəb olub və onu yüksək qiymətləndirmişlər. [2, s.14] İki həftə sonra əsərin nəşri tükəndiyindən yenidən romanın nəşrinə başlanılır.

Yazıcının qorxularından biri o idi ki, kitab Şotlandiya tarixindən bəhs etdiyi üçün cənubda oxucu toplamayacaq, əslində isə tam əksi baş verdi. Əsərin İngiltərəyə payızda çatdırılmasına baxmayaraq roman burada da, böyük ədəbi uğur qazanır. Avqust ayında əsərin bir neçə nüsxəsi İngiltərə kitab rəflərində öz yerini almışdır. Bu nüsxələrdən biri də məşhur nəşirlərdən biri olan Djon Marrinin əlinə keçmişdir. Əsəri oxuyub heyrətə gələn nəşir bu əsərin V. Skota aid olduğunu düşünərək öz kitabını müvəqqəti oxumaları üçün öz dostlarına verir. Beləcə kitab Böyük Britaniyanın gələcək xarici işlər naziri olacaq Jorc Kenninqin əlinə keçir. O, əsərin əvvəlini sıxıcı hesab etsə də, sonradan əsərə olan heyranlığını gizləyə bilmir. Əsəri əldə edən Bayron isə belə qeyd edir: "uzun müddətdir heç zamanını da xatırlamıram, Ueverli kimi belə gözəl və heyranedicilik roman oxumamışdım." [2, s.14] Yaradıcılığının zirvəsində olan Bayronun əsəri belə qiymətləndirməsi romanın İngiltərədə daha da məşhurlaşmasına şərait yaratmışdır.

Əsər Londona payızda gətirilsə də artıq "Britiş Kritik" adlı jurnalın avqust sayında əsərin möhtəşəmliyi, heyranediciliyi haqqında yazı nəşr olunmuşdur. Nəhayət sentyabr ayında əsərin yüzrlə nəşri Londona çatdırıldıqdan sonra çox böyük maraqla oxunmağa başlandı. Artıq əsər bütün ölkəyə yayılmışdır. Məşhur İrland yazıçısı Mariya Edvart müəllifə yazdığı məktubunda bildirir ki, əsərin Dublindəki nəşrləri çox qısa zamanda tükənmişdir. Xanım Edvart digər bir məktubunda isə "Ueverli bütün gün atamın dilindən düşmür. Gəzintiye çıxdığımda hamının əlində romanı görürəm. Axşam isə qonaqlarla əsərin müzakirəsini davam etdirmişik. Bir sözlə heyrətimi ifadə edə biləcək bir söz tapa bilmirəm" deyərək qeyd edir. [2, s.16]

Qeyd olunduğu kimi əsər anonim nəşr olunmuşdur. XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində İngilis yazıçılarının çoxu əsərini anonim nəşr etdirirdilər. Bunun əsas səbəblərindən biri isə yazıçılar yazdıqları əsərin uğur qazanacağına inanmırdılar və buna görə də öz imiclərini riskə atmaq istəmirdilər. Əgər əsər uğursuz olarsa bununla özlərini sığortalamış hesab edirdilər. Yox əgər əsər uğur qazanırdısa növbəti nəşrlərdə əsər üzərində müəllifin adı qeyd olunurdu.

V.Skott da belə bir riskə getməkdən çəkiniyi üçün əsərini imzasız nəşr etdirir. Hətta "İvanhoe" əsərinin üzərində müəllifin adı yerinə "Ueverlinin müəllifi" deyərək qeyd olunmuşdur. Yazıçı həyat yoldaşı, anası, qardaşı və bir neçə yaxın dostundan başqa romanlarının müəllifi olduğunu hər kəsdən gizlədirdi. Hətta onun övladları da uzun müddət "Ueverli" romanlarını atasının yazdığını təxmin etməklə yaşayıblar. Əsərin əlyazması isə Djeym Ballantayın nəzarəti altında güvəndiyi xüsusi adamlar tərəfindən yazıya alınmışdır.

V.Skott hər nə qədər “Ueverli”nin müəllifi olduğunu gizli saxlasa da bəzi dövrün məşhur yazıçı və şairləri üçün bunu təxmin etmək heç də çətin olmamışdır. Məşhur şair Jeyn Ostin “Ueverli”nin müəllifinin Skott olduğunu düşündükdə fikirlərini belə ifadə edir: “Skotun roman yazmağa, həm də belə uğurlu romanlar yazmağa haqqı yoxdur. Bu ədalətsizlikdir. Onsuz da poeziya ona kifayət qədər uğur, şöhrət və pul qazandırmışdır”[2, s.18]

Dövrünün məşhur şairlərindən olan Bayron isə “Mənim fikrimcə “Ueverli”nin müəllifi yalnız Skott ola bilər” deyərək müasiri Djefriyə müraciət etmişdir. [2, s.35-36] Burada istifadə olunan Skot yaradıcılığına dilinə xarakterik, sözlər, ifadələr, fikirlər şairə bunu deməyə əsas vermişdir. 1815-ci ildə Skotla Londonda tanışlıqdan sonra Bayron öz şübhələrinin doğruluğuna artıq əmin idi.

Əsərin müəllifinin kimliyi barədə müxtəlif fikirlər irəli sürülürdü. Bəziləri əsərin müəllifinin Skotun qardaşı olduğunu iddia edirdilər. Bəziləri belə uğurlu əsərləri Skotun yaza biləcəyinə inanmırdılar. Hətta buna əmin olmaq istəyənlər onu yoxlamaq üçün yazığının Ebbotsforddakı malikanəsinə qonaq olurdular. Dövrün məşhur insanları, ictimai xadimləri, yazıçı və şairləri onun qəsridə qonaq olurdular. Skot isə bütün gününü onlarla keçirirdi. Və gördükləri müşahidələrə əsasən deyirdilər ki, bu kimi uğurlu və bir-birinin ardınca işıq üzünə çıxan əsərlərin müəllifi Skott ola bilməz. Onlara görə bu əsərlərin yazılmasına çoxlu vaxt sərf olunmalı idi. Skotun isə buna ayırmağa vaxtı qalmırdı. Yazıçı isə qeyd edir ki, tez-tez evində qonaq olduğuna görə romanlarını səhər tezdən oyanaraq hər kəsin yuxuda olduğu vaxtlar yazırdı. Bu anonimlik 1829-cu ilə qədər davam etdi. Bundan sonra yazıçı əsərlərinin külliyyatını nəşr etdirərkən rəsmi şəkildə müəllifliyini elan etmiş oldu.

Əsər 1745-ci ildə baş vermiş Yakobin üsyanından bəhs edir. Əsərin tam adı “Ueverli və ya altmış il sonra” adlandırıldığından burada yazıçı yalnız bir tarixi hadisədən deyil, tarixi bir dövrdən bəhs edir. Bu xüsusiyyəti əsas alan bəzi tədqiqatçılar tarixi romanın tarixi hesab olunması üçün romanda bəhs olunan hadisədən ən az 50 il keçməsinin vacibliyi şərtini irəli sürmüşlər. Roman qəhrəmanı Edvard Waverley adlı ingilis gəncidir. Kral ailəsi tərəfdarı olan atasının ona qarşı laqeyd olması onun əmisinin himayəsində böyüməsinə səbəb olmuşdur. Əmisi isə yakobinpərəst biri idi. Əmisinin məsləhəti ilə çox müxtəlif kitablar oxuyan Edvard xəyalpərəst və həssas insan kimi böyümüşdür. Əsərin ilk hissəsində Edvardın şəxsi keyfiyyətlərindən bəhs olunur. Edvardın siyasi fikirlərinin formalaşmasında atasından çox mühafizəkar əmisinin rolu böyük olmuşdur. Atasını isə II Georga bağlı olan liberallardan idi. Yazıçı daha əsərin başlanğıcında oxucunu ziddiyyətlərlə dolu iki dünya ilə üz-üzə qoyur. Edvardın daxili aləmi ilə real həyatın gerçəkləri üst-üstə düşmədiyi kimi mühafizəkarlarla liberalların da baxışı bir-biri ilə uyuşmurdu. Edvardın əmisi onu orduya yazılmağa inandırır və o, 1745-ci ildə Şotlandiyaya hərbi xidmətə göndərilir. Bura onun üçün tamamilə yeni dünya idi. Burada o, əmisinin yaxın dostu yakobinlərdən olan Baron Breduordinin ziyarətinə gedir. Burada o, yakobinlərin başçısı hesab olunan Ferqus Mac İvor və bacısı ilə tanış olur. Burada o özü də istəmədən yakobinlərin üsyanına qarışdığı üçün orduya xəyanətdə günahlandırılır, həbs edilir. Lakin Edvard dostlarının köməyi ilə həbsdən qaçmağa imkan tapır. Sonra o Yakobinlərin sırasını tərk edir. Baronun qızı Roza Breduordinlə ailə qurur, uzun mübarizədən sonra öz adını təmizə çıxarır.

Yaşadığı dövrdə Şekspir qədər məşhur olan Skot XX əsr tədqiqatçıları və tənqidçilərinin diqqətindən uzaq qalmışdır. Daha sonra isə ictimai siyasi proseslərin dəyişməsi və zamanın tələbləri ilə tarixi romana olan marağın artması Skotun yenidən aktuallaşmasına, yenidən gündəmə gəlməsinə səbəb olmuşdur.

V.Skotun tarixi romana gətirdiyi yeniliklər və onun dünya ədəbiyyatına təsiri

İstər dünya, istərsə də türk ədəbiyyatında hansı əsərlərin tarixi roman hesab olunması mübahisəli mövzulardan olmuşdur. Skotun romanları tarixi romanın sərhədlərini müəyyənləşdirilməsində öncü olmuşdur. Beləki Skotun tarixi romanlarında 60-70 illik zaman dilimini müşahidə etmək mümkündür. Yəni bu o deməkdir ki, yazıçı romanlarında şahidi olduğu

hadisələri deyil, yaşadığı dövrdən 60-70 il əvvəl olub bitmiş və nəticələnmiş hadisələrdən bəhs etmişdir. Amma tarixi roman yazıçılarının çoxunun bu nüansa diqqət etmədiklərinin şahidi olur.

V.Skott tarixi mövzularda romanlar yazmamışdan əvvəl bu sahədə ətraflı tədqiqatlar aparmışdır. Belə ki, V.Skott bir neçə il ərzində Şotlandiyanın ucqar yerlərini gəzmışdir. Valter Skott tarixi sənədlərə, tarixi məna və məzmun daşıyan faktlara, tarixçilərin keçmişini tədqiq etmək baxımından əldə etdiyi materiallara rəngarəng don geyindirərək, quru və cansız görünən bu məlumatları maraqlı və cazibədar etmişdir.

V.Skott tarixi romana yeni bir nəfəs, yeni bir ifadə tərzini, yeni bir yanaşma gətirir. İlk dəfə olaraq Skott real tarixi hadisənin kökünü dəyişdirmədən bura yazıçı təxəyyülünün məhsulu olan hekayə (süjet) əlavə edərək roman yazmışdır. Skott yeni bir tarix anlayışı, tarixi şüur ilə tarixi yeni bir prizmadan canlandıraraq oxuyucuya təqdim etmişdir. Skotdan əvvəl tarixi mövzuda yazılmış əsərlərdə bütün hadisələr bir qəhrəman ətrafında baş verir və bu qeyri adi güclərə malik obrazlar bütün çətinliklərin öhdəsindən gəlir. Skotun yaratdığı qəhrəmanlar isə heç bir xüsusi gücə sahib deyildi. Onun yaratdığı obrazların hər biri sıradan insan kimi ətrafdakıların yaşadığı problemləri yaşayır, tarixi hadisələr bu insanların şüurunda əks olunur. Devid Skilton bunu Skotun tarixi romana gətirdiyi ən böyük yenilik olaraq qiymətləndirir.[4, s.17]

V.Skotun tarixi romana gətirdiyi ən vacib yeniliklərdən biri də hadisələrin süjet xəttidir. Oxucu romanda arxa planda həm dövrün sosial iqtisadi tələblərini, həm də bu şərtlər daxilində baş verən hadisələri görür. Beləliklə yazıçı tarixi materialı əsərin fonu olmaqdan çıxararaq əsərin mərkəzinə yerləşdirir. Skot əsərlərində yalnız tarixi reallığı deyil, bu reallığı yaradan şərtləri də əks etdirmişdir. V.Skotun tarixi roman konseptinə gətirdiyi yeniliklərdən biri də roman qəhrəmanlarını real tarixi şəxsiyyətlərdən deyil, öz təxəyyülünə uyğun yaratdığı sadə sıradan insanlardan seçməsidir. Yazıçı real tarixi şəxsiyyətləri isə köməkçi obrazlar olaraq əsərə daxil etmişdir. Müstəqil şüuru, mühakimə qabiliyyəti olan roman qəhrəmanları oxucunun sevgisini qazanmışdır.

Skotun romanları əlbəttə ki qüsursuz deyildir. Bir çox romanında yazıçının əsərin əvvəlində həddən artıq təsvir səhnələrinə yer verməsi ona əsas mövzuya keçməyə mane olur. Bu da çox vaxt oxucunu yorur. Digər bir qüsurlar isə xarakterlərin təsvirində özünü göstərir. Bəzi romanlarında yazıçı xarakterləri son dərəcə uğurla təsvir edərkən bəzilərində isə çox çətinlik çəkdiyi görülür. Sadalanan bütün bu çatışmazlıqlara baxmayaraq Ueverli romanları keçid dövrünü yaşayan bir xalqın bütün özəlliklərini əks etdirir. Bu romanlar bir zamanlar Şotlandiyada var olan adət-ənənələri, siyasi prosesləri gözlər önünə sərir, həm də Şotlandiyanın mədəni mirasını bütün özəllikləri ilə ortaya çıxarır.

V.Skotun sonrakı nəsillərə təsiri böyük olmuşdur. Beləki İngiltərədə onun təsiri önəmli və qalıcı olmuş, ondan sonrakı nəsillər tarixi içində bir şəxsin yeri və vəzifələrinin necə dərk edildiyini ondan öyrənmişlər. [4, s.16] İngiltərədə Skotun tarixi roman ənənələrinin davamçısı R.L.Stivenson (1850-18940) və Q.R.Haqqord (1856-1925) olmuşdur. Beləcə Skotun təsiri yalnız İngiltərəyə deyil, bütün Avropaya yayılmışdır. Məsələn Hüqo, Balzak, Puşkin, Tolstoyun kimi məşhur yazıçıların Skotdan təsirləndiyini aydın görə bilirik.

İngiltərədən bütün Avropaya yayılan Skottun yaratdığı tarixi roman ənənəsi yalnız XX əsrin əvvəllərinə qədər davam edə bildi. İctimai siyasi proseslərin dəyişməsi ilə ədəbiyyatda yeni ədəbi axınların, cərəyanların yaranması tarixi romanın seyrini dəyişdirdi. Beləliklə XX əsrin ikinci yarısından sonra yazılan romanlar nə Skotun ənənələrinə, nə də Lukasın gözləntilərinə uyğun deyildi. Artıq bu romanlarda adi qəhrəmanlar və onlar ətrafında cərəyan edən real hadisələr yox idi. H.V.Geppert Skotun yaratdığı ənənələrə alternativ olaraq "Digər Tarihə Roman" aspektindən yanaşaraq yeni bir roman tərzini ortaya qoydu. Skott və onun davamçıların romanlarında tarixi hadisələr birbaşa ya da arxa plan olaraq təsvir olunurdu. H.V.Geppert isə burada yazıçıya öz fikir və fənatəziyalarını daha çox işlətməyə imkan verirdi. T.Göğəbakanın fikirlərinə görə Geppert XIX əsrin şərtləri ilə hazırki dövrün eyni olmadığını,

bu dövrlərin ruhlarının bir-birinə uymadığını və oxucu kütləsinin də maraq dünyasının dəyişdiyini düşünürdü. [4, s.20] Geppertə görə yazıçı tarixi məlumatlarla öz fantaziyasını birləşdirərək cansıxıcı monotonluqdan uzaq əsər ortaya qoymalıdır. Geppertin yaratdığı bu model qısa bir zamanda özünə çoxlu tərəfdaş topladı. XX əsrin sonlarında yazılan tarixi romanlar artıq Skotun yaratdığı ənənələri yox sayaraq Geppertin modelinə əsaslanırdı. Yeni tarixi roman modelinin öndə gələnləri arasında Umberto Econu qeyd etmək olar. Bu dövrdə ədəbiyyatda yeni yaranmış postmodernizm cərəyanının da payı çoxdur. Umberto Econun romanları adını çəkdiyimiz postmodern romanlara ən yaxşı nümunələrdən biridir. Yazıçının Baudolino romanında oxucu nəyin doğru nəyin yanlış olduğunu anlamaqda çətinlik çəkir. Romanda oxucunun bildiyi tarix tamamilə tərsinə verilmişdir. Beləliklə XX əsrin ikinci yarısından sonlarına doğru yazılan romanlar Skott ənənələrindən tamamilə uzaq, tam yeni formada yazılmış romanlardır.

Nəticə

Dünya və türk ədəbiyyatında hansı əsərlərin tarixi roman hesab olunması mübahisəli mövzulardan olmuşdur. Real tarixi hadisələrin baş verdiyi zamanla yazıçının onu yazıda əks etdirdiyi zaman yazıçıların ən çox çətinlik çəkdikləri mövzulardan biridir. Tarixi romanın sərhədlərini müəyyənləşdirilməsində V. Skotun yaratdığı ölçülər köməyimizə çatmışdır. Bir romanın tarixi roman hesab olunması üçün o mövzunun tarixdə tamamlanmış, zaman möhürünü almış olması vacibdir. Hər hansı bir tarixi hadisə yazıya alındığı zaman mütləqdir ki, o hadisə tarixdə tamamlanmış olsun. Beləki Skotun tarixi romanlarında 60-70 illik zaman dilimini müşahidə etmək mümkündür. Yəni bu o deməkdir ki, yazıçı romanlarında şahidi olduğu hadisələri deyil, yaşadığı dövrdən 60-70 il əvvəl olub bitmiş və nəticələnmiş hadisələrdən bəhs etmişdir. Skotun yazdığı "Ueverli" yazıçının gözləmədiyi halda böyük uğur qazandı və dünya ədəbiyyatında tarixi roman janrının əsasını qoydu. "Ueverli" ilk tarixi roman olmaqla yanaşı həm də texniki cəhətdən uğurlu roman nümunələri sırasında idi. Ueverli romanları keçid dövrünü yaşayan bir xalqın bütün özəlliklərini əks etdirirdi. Bu romanlar bir zamanlar Şotlandiyada var olan adət-ənənələri, siyasi prosesləri gözlər önünə sərir, həm də Şotlandiyanın mədəni mirasını bütün özəllikləri ilə ortaya çıxarır.

Heç gözləmədiyi halda ilk romanının (Ueverli 1814) böyük uğur qazanması Ueverli silsiləsindən olan romanların ard-arda sıralanmasına səbəb oldu. Yazıçı roman tərzini dəyişmək istəsə də buna cəsarət etmədi. Yaşadığı dövrdə Şekspir qədər məşhur olan yazıçının romanları bir müddət sonra ədəbi tənqidçilər tərəfindən bəyənilməməyə başladı. Bunun əsas səbəbi isə maddi sıxıntılardan dolayı ard-arda yazılan romanların bədii estetik dəyərinin zəif olması idi. Bu da zaman-zaman yazıçını ağır tənqidlər altında qoyurdu. Daha sonra isə ictimai siyasi proseslərin dəyişməsi və zamanın tələbləri ilə tarixi romana olan marağın artması Skotun romanlarının yenidən aktuallaşmasına səbəb olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Argunşah Hülya, Tarih ve Roman, Kesit yayınları, İstanbul, 2016
2. Долинин Александр Алексеевич, История, Одетая в Роман, Издательство "Книга", Москва, 1988
3. Georg Lukács, Tarihsel roman. (Çev. İ.Doğan.), Epos Yayınları, Ankara, 2010
4. Göğebakan Turgut, Tarihsel Roman Üzerine, Akçağ yayınları, Ankara, 2004
5. Urgan Mine, İngiliz edebiyatı tarihi, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2019

Arzu Dadaşova
Historical Novel and Walter Scott

The historical novel is one of the most controversial genres of the novel genre. Therefore, the research first examined when and under what conditions the historical novel appeared in world literature. Here is a look at the history and history of the novel genre, it was decided whether historical works written before the 19th century were considered historical novels. Works written before Walter Scott have been shown to be historical only in terms of costumes and themes.

In the next stage has been explored the study of the life and work of Walter Scott, the author of the first historical novel, after that was given information about the first historical novel "Waverley". In research work were explore the research examines the innovations brought by V. Scott to the genre of historical novels and its impact on world literature. The work was concluded with a short result.

Key words: *historical novel, Volter Skot, world literature, Scotland*

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Barat Osmanova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.